

Серед основних завдань цих фахівців є обстеження учнівської молоді, моніторинг змісту й умов індивідуального розвитку дітей, визначення причин та особистісних проблем, що ускладнюють їх розвиток та навчання, здійснення заходів із метою усунення відхилень у розвитку та поведінці школярів, подолання різних форм девіантної поведінки; надання психолого-педагогічної допомоги дітям; своєчасне попередження відхилень у психофізичному розвитку та становленні особистості, міжособистісних стосунках, запобігання конфліктних ситуацій між учасниками навчально-виховного процесу тощо.

На наш погляд, не можна відхилити й таку складову громадського самоврядування як учнівське самоврядування, яке може і повинно представляти інтереси учнів, забезпечувати участь осіб, що навчаються, в управлінні навчально-виховним процесом, і бути на захисті від жорстокого, агресивного, образливого та незаконного поводження з учнями. Також, важливим є залучення до роботи щодо профілактики насилля над дітьми представників різних правоохоронних органів: прокуратури, міліції, органів юстиції тощо. Знайомити їх з учасниками навчально-виховного процесу (учнями, учнівським самоврядуванням, батьками, педагогами, медичними працівниками, психологами), проводити різні конференції, кругли столи.

Робота щодо попередження будь-яких негативних явищ серед учнівської молоді, зокрема профілактики насилля над дітьми, передбачає залучення великих ресурсів, а також послідовну та безперервну взаємодію усіх зацікавлених та відповідальних осіб. У цьому контексті громадські організації, які є добровільним громадським формуванням, що створені на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод, мають значний потенціал у навчально-виховній роботі, також можуть стати активними учасником протидії насиллю серед дітей. Порівняльні дослідження дають змогу стверджувати, що незалежно від ступеня терпимості та освіченості батьків, сучасна молодь більше орієнтується на норми власного покоління [4, с. 302].

На наш погляд, важливо, щоб волонтери та лектори громадських організацій, які проводять профілактичні заходи для учнівської молоді, були приблизно одного віку, що створює невимушену обстановку, та дозволяє студентам задавати відверті та актуальні для дітей питання, доступно та у дискусійній формі знаходити відповіді на складні для учнівської молоді проблеми.

Як наголошувала свого часу С. Ф. Русова: «Дитина взагалі уявляє з себе таку ніжну істоту, на яку впливають дуже тяжко усі несприятливі обставини життя: як фізичні, так і моральні» [1, с. 90]. На завершення хочемо сказати: «Дорослі! Будьте обережні!».

ЛІТЕРАТУРА

1. Видатні українські педагоги: Інформаційний довідник / [авт.-упор. Л. Калуська]. – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 224 с.
2. Педагогіка: Хрестоматія / [уклад. : А. Кузьмінський, В. Омеляненко. – 2-ге вид., стер.]. – К. : Знання Прес, 2006. – 700 с.
3. Приходько В. Моніторинг якості освіти і виховання діяльності навчального закладу. Навчально-методичний посібник для вчителя / В. Приходько. – Х. : Вид. група «Основа»: «Тріада+2, 2007. – 144 с.
4. Социология молодежи : [учебное пособие] / под ред. Ю. Волкова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. – 576 с.

Оксана Сампара,
вчитель-методист,
Тернопільська Українська гімназія
імені Івана Франка,

ШЛЯХИ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ПІДЛІТКІВ: ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї

У статті представлений педагогічний досвід зі створення безпечного середовища для підлітків на основі партнерства сім'ї та школи.

Оксана Сампара

WAYS OF CREATING A SAFE ENVIRONMENT FOR PERSONAL DEVELOPMENT OF TEENAGERS: INTERACTION OF SCHOOL AND FAMILY

The article summarizes the educational experience of creating safe environment for teens on the basis of interaction between family and school.

Соціальна й екологічна кризи помітно погіршили демографічну ситуацію України. Родина, традиційно шанований українцями соціальний інститут, значною мірою втратила свою цінність. Проте саме родина формує моделі майбутнього життя у дитини.

Видатний український педагог В. Сухомлинський у книзі «Сто порад учителю» писав: «Ми повинні турбуватися, щоб у матері й батька було єдине уявлення про те, кого вони разом із школою виховують, а звідси і про єдність їх вимог, передусім – до самих себе. Добитися того, щоб батько і мати, як вихователі,

виступали в єдності – це означає навчити мудрості материнської і батьківської любові, гармонії доброти і суворості, ласки і вимогливості. З великим тактом, не доторкаючись до особистого, часто болісного, ми прагнемо запобігти помилкам батьків у цій найтоншій сфері духовного життя. Там, де немає мудрості батьківської педагогіки, любов матері й батька калічить дітей».

Найпершими і найважливішими вчителями у житті дитини є її батьки. На те, що відбувається у школі під час занять, безперечно, впливають ті події, що мають місце й поза її межами. Якими б добрими не були наміри вчителя та батьків, якщо у них відсутні спільні ефективні інструменти, які б допомогли здійснити ці наміри, на дитину вони позитивного впливу не матимуть.

Система моєї виховної діяльності у рамках роботи над проблемою «Формування ціннісних орієнтирів через соціалізацію талантів особистості у процесі відкриття гімназистами життєвих горизонтів» є продуктом інтегрування індивідуальних компетентностей учителя географії і класного керівника. Використовуючи географічну термінологію для позначення головних координат своєї виховної роботи, впроваджую у навчально-виховний процес бачення сучасних викликів освіти та виховання, прогресивних педагогічних концепцій і технологій. Роль класного керівника за таких умов виділяється як своєрідний компас життєвих горизонтів вихованців.

Модель виховної системи вибудовується на певних «вказівних об'єктах життєвого горизонту», що складають доцільну взаємодію педагогічних впливів виховного простору та освітнього середовища. Структурні компоненти виховного простору позначені місткими географічними термінами та об'єктами: сім'я – Сонце, гімназія – магнітний меридіан, суспільні цінності – місцеві предмети, прикмети, внутрішній світ особистості – полярна зірка. Оскільки Сонце – основне джерело енергії, тепла та світла, необхідних для життя, тому функцією орієнту на Сонце є виховне середовище сім'ї, яке покликане створити піддруктя для формування усіх ціннісних орієнтирів особистості.

Виховним потенціалом сім'ї є родинні, народні, релігійні традиції, атмосфера любові, взаємоповаги, взаєморозуміння, співпереживання, співпраці. Тому саме у тісній взаємодії з батьківською громадою класному керівнику слід розвивати у дітей природне бажання вчитися, нести відповідальність. Адже ще ніколи сучасні діти і підлітки не бачили стільки прикладів агресії та насильства, не були свідками вирішення конфліктів кулаками, кулями чи бомбами. І сьогодні вкрай важливо показати дітям модель безпечного середовища, коли суперечки чи проблеми можна вирішити шляхом відкритого і толерантного спілкування, сформувавши здорове емоційне оточення та навички самодисципліни.

Діяльність класного керівника із залученням батьків до створення безпечного середовища для розвитку особистості учня/учениці, почуття власної унікальності, з метою захисту та зміцнення прав дітей має включати:

- підвищення рівня батьківської обізнаності щодо побудови конструктивного, демократичного спілкування з дітьми;
- активізацію виховного потенціалу родини через демонстрацію позитивного досвіду у вирішенні проблемних ситуацій у різних проявах та запобігання їм;
- створення атмосфери довіри, гуманного ставлення до особистості гімназиста через співпрацю «вчителі-батьки-діти».

Важливим напрямком нашої роботи у сімейному вихованні гімназистів є забезпечення добровільного партнерства батьківської родини як рівноправних суб'єктів навчально-виховного процесу. Це передбачає виявлення та активізацію виховних можливостей сім'ї, підвищення рівня педагогічної культури батьків та організацію спільної діяльності сім'ї та школи. Організація виховання на таких демократичних засадах вимагає зміни традиційних установок класного керівника і батьків, спричиняє пошук інтерактивних форм і методів взаємодії вчителя з батьками учнів.

З цією метою у класі було створено батьківський клуб «Мудрість батьківської педагогіки», напрямками роботи якого були:

- 1) створення батьківського бюро «Безкорисливих послуг», де працюють секції: «Господиньки», «Дипломати», «Мандрівець», «Консультанти»;
- 2) психолого-педагогічний консультпункт «Проблемні питання»;
- 3) родинно-гімназійні КТС :
«Батьківський імідж» (Популяризація здорового способу життя);
«Мережаки та мереження» (Дитина у комп'ютерній мережі);
«Сімейними стежками» (Презентація родинних традицій);
«Особливе коло» (Спільні зустрічі з відомими людьми, духовенством, громадськими організаціями);
- 4) університет сімейних знань «Батьківський такт» (батьківські зустрічі).

На думку М. Стельмаховича, сімейне виховання має бути спрямованим на розвиток тіла, душі, розуму. Формування у гімназистів духовності та моральної чистоти здійснювались через «духовні зустрічі»

з представниками релігійних конфесій, «спільні зустрічі» з громадськими організаціями «Дар життя», «Довіра». Важливою умовою засвоєння учнями ненасильницької поведінки є авторитет класного керівника.

Розроблена нами система годин спілкування – «Уроки життєвої мудрості» – враховує такі методи та прийоми, як діалог, полілог, соціодрама, імпровізація власної позиції, тренінги тощо. Ці форми роботи розкривають важливі аспекти життєвих ситуацій батьківського виховання, зокрема, «Формула здорового способу життя», «Про почуття і співчуття», «Читаємо «Кобзаря» разом» та інші. Головними умовами сімейного виховання є також популяризація інституту родини, сімейних традицій та звичаїв, зокрема, фотовиставка сімейних альбомів активізує співпрацю учнів, батьків та інших членів родини («Різдво у моїй сім'ї», «Відпочиваємо разом» та ін.).

Засвоєні у дитинстві норми співжиття становлять підґрунтя особистої поведінки людини та її стосунки з іншими. Отже, первинна соціалізація, яка відбувається в родинному колі, полишає слід на все життя. Якщо ж діти не отримують правильних орієнтирів, не привчаються турбуватися про інших, зокрема про своїх батьків, які дали їм життя, виростили і виховали, тоді виникає ще одна педагогічна проблема сім'ї – байдужість і навіть неприязнь дітей до своїх батьків. На поведінку дітей та рівень їхнього морального виховання дозволяє оптимально впливати рівень інформованості батьків про дітей, їхніх друзів, про їхні потреби, інтереси, смаки, настрої, справи тощо. Тим часом, спостереження доводять, що високий рівень інформованості не виключає байдужості або негативної спрямованості у стосунках. Це підводить до думки, що бажання знати про дитину якнайбільше повинно мати коректні форми, а дитина, як повноцінна і самоцінна особистість, має бути захищеною від грубого втручання в її внутрішній світ.

Діти краще сприймають виховний вплив батьків, коли вони інформовані про їхні вподобання, настрої, індивідуальні особливості. Тому спільно з фаховими спеціалістами і батьками створений Університет сімейних знань «Батьківський такт», де на батьківських зустрічах (не вживаю слова «збори») обговорюємо проблеми насилля над неповнолітніми та шукаємо шляхи їх вирішення. Зауважуємо, що вихованість наших дітей, учнів є результатом копійної щоденної роботи небайдужих педагогів-патріотів.

Батьківські зустрічі на тему:

«Перешкоди на шляху розвитку підлітка»

Форма проведення: рольова гра з елементами тренінгу.

Мета: формування відповідальної батьківської позиції, створення виховного превентивного середовища.

Завдання:

- визначити небезпеки, які зустрічаються на шляху становлення особистості підлітка;
- визначити роль родини, школи, громади у профілактичній роботі;
- спланувати конкретні дії та особисту участь учасників у профілактиці девіантної поведінки підлітків.

I. Відкриття зустрічі (5 хв.).

Презентація мети та завдань, ознайомлення батьків із регламентом та правилами роботи.

II. Мозковий штурм «Життєві небезпеки на шляху підлітка» (10 хв.)

Тренер поділяє аркуш ватмана навпіл: зверху – донизу. У лівій половині ватмана тренер записує запитання: «З якими небезпеками зустрічається підліток на своєму життєвому шляху?».

Учасники об'єднуються в групи по три – чотири особи, кожна група отримує чисті аркуші паперу формату А4, маркери.

Завдання: визначити, з якими небезпеками зустрічається підліток на своєму життєвому шляху. Кожну «небезпеку» необхідно виписати на окремий аркуш паперу. По закінченні – групи презентують свою роботу. Тренер паралельно з відповідями учасників фіксує їх у ліву колонку ватмана.

Коли відповіді вичерпано, над правою колонкою тренер записує запитання: «Хто може (повинен) допомогти підлітку уникнути (подолати) ці небезпеки?». Відповіді учасників фіксуються у правій колонці.

Підведення підсумків вправи.

III. Вправа «Життєвий шлях» (15 хв.)

Учасники отримують ролі «поводирів» підлітка (додаток 1) на його життєвому шляху (написані на бейджиках) та рекомендації щодо виконання цих ролей. Поки учасники ознайомлюються з матеріалами та готуються до гри, тренер на підлозі розкладає лист шпалери, який символізує життєвий шлях підлітка. У кінці шпалери написане слово «Успіх». У довільному порядку на ньому викладає аркуші з «перешкодами», які визначили учасники в попередній вправі.

Завдання: вам необхідно допомогти підлітку дійти до «Успіху», захистити його від небезпек, які можуть зустрітися на шляху. Як це робити – вирішувати вам. Не бійтеся фантазувати та імпровізувати, виконуючи свою роль.

Обговорення вправи.

Можливі запитання:

- Що ви відчували, коли виконували вправу?
- Що заважало виконувати вправу?
- Чий вплив був найбільш дієвим на дитину?
- Хто стояв осторонь?
- Чий вплив мав би бути більш активним?
- З якою метою ми виконували цю вправу?

IV. Практичне заняття «Розробка плану дії щодо профілактики девіантної поведінки» (25 хв)

Тренер ознайомлює учасників із методом «ПАКПРЕ»

Для цього на ватмані записує відповідно до схеми таку інформацію:

П план (ціль).

А активна позиція (що я зроблю).

К конкретність (з ким це має статися, де це має відбутися, скільки часу потрібно на це).

П підтвердження (як я дізнаюся, що це вже почало відбуватися)

Р ресурси (які є та які ще потрібні).

Р розміри (розпишіть по часу конкретно – що, коли і як).

Е екологічна рамка (що буде відбуватися з вами, з людьми, коли ви досягнете мети).

Тренер об'єднує учасників у три групи і ставить їм завдання розробити план дій щодо профілактики девіантної поведінки підлітків.

I група – з боку батьків;

II група – з боку школи;

III група – з боку громади.

Необхідно спрямувати учасників на те, що плани мають бути чіткими, конкретними, зрозумілими, планувати необхідно те, що конкретно можна зробити.

Представлення групами своїх напрацювань (до 5 хв).

Інші групи можуть ставити запитання на уточнення.

Запитання для обговорення:

- З якою метою ми виконували цю вправу?
- Які партнери визначені у напрацюваннях усіх груп?
- Яких партнерів доцільно було б залучити до профілактичної роботи?
- Що дало вам виконання цієї вправи?

V. Підведення підсумків батьківської зустрічі (5 хв)

Тренер пропонує учасникам по колу відповісти на запитання «Що дала мені участь у тренінгу як батькові-вихователю, як особистості?».

Додаток 1.

Учасники рольової гри:

Батько – ви найкраще знаєте, що і як необхідно робити. Говоріть дитині, що і як робити, але пам'ятайте про її інтереси. Використовуйте фрази типу «Коли я був у твоєму віці...»

Мати – ви найкраще знаєте, що і як необхідно робити. Говоріть дитині, що і як робити, але пам'ятайте про її інтереси. Використовуйте фрази типу «Коли я була у твоєму віці...»

Дідусь – ви найкраще знаєте, що і як необхідно робити. Говоріть дитині, що і як робити, але пам'ятайте про її інтереси. Використовуйте фрази типу «Коли я був у твоєму віці...»

Бабуся – ви найкраще знаєте, що і як необхідно робити. Говоріть дитині, що і як робити, але пам'ятайте про її інтереси. Використовуйте фрази типу «Коли я була у твоєму віці...»

Хороший друг – вас хвилює доля підлітка, ви турбуєтеся про нього.

Священик – моральний гід підлітка.

Директор школи – підкреслюйте значення школи. Давайте вказівки, коли вважаєте необхідним.

Учитель – підкреслюйте значення школи. Давайте вказівки, коли вважаєте необхідним.

Соціальний педагог – давайте поради, що торкаються проблем.

Лікар – давайте поради про здоров'я, говоріть про шкідливість паління, про здорове харчування.

Засоби масової інформації – розповідайте, яка статистика залежностей серед молоді, які є залежності, скільки правопорушень скоюють молоді люди тощо.

Експерти – ваше завдання – уважно спостерігати за діями учасників, ви не втручаєтесь в хід гри.

Підліток – ви прямуєте, досліджуючи все, що трапляється на вашому шляху. Ви можете ставити запитання оточуючим, прислухатися до них або ігнорувати їх. На агресивні прояви можете відповідно реагувати.